

Türkiye’de Çevreci Sivil Toplum Örgütleri Üzerine Bir Değerlendirme

Erdal GÜLER*

Öz

Günümüzde, çevre örgütlerinin niceliğinde artışlar meydana geldiği gibi çevre sorunlarına bütünlükçü yaklaşarak yeni çevre konuları gündeme gelmektedir. Bununla birlikte çevre sorunlarına çözümün sadece salt devletlerin kararları ile giderilemeyeceği anlayışı yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu nedenle devlet aygıtının dışında gönüllü yurttaşların katılımı ile çevreci sivil toplum örgütlerinin yerel/ulusal/uluslararası toplantılarda/davalarda aktör olarak yer aldığı görülmektedir. Birleşmiş Milletler konferanslarında küresel sivil toplum örgütlerinin uluslararası örgütlerle etkileşim aracılığıyla politika yapma süreçleri ve sivil toplum aktörlerinin sayısı ve katılımı her geçen gün artmaktadır. Çevreci sivil toplum örgütleri, politika yapım sürecinde önemli bir aktör olarak çevre sorunları ile ilgili baskı grubunu oluşturan ve politik yapıyı etkileyen önemli yapılardan biri olmaktadır. Bu çalışma, çevreci hareketin gelişmesi ile çevreci sivil toplum örgütlerinin işlevlerinden bahsettikten sonra Türkiye’de çevreci sivil toplum örgütlerinin gelişimini tarihsel dönemlere ayırarak değerlendirmektedir. Çalışma, Türkiye’de çevre örgütlerinin yapısal durumu ve özellikleri ile çevreci örgütlerin faaliyetleri kapsamında güncel çevre sorunlarına karşı örgütlenme boyutuna odaklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çevre Örgütleri, Sivil Toplum, Türkiye.

Makale Türü: Derleme Makalesi

An Evaluation of Environmental Non-Governmental Organizations in Türkiye

Abstract

Today, there has been an increase in the quantity of environmental organizations and new environmental issues come to the fore by approaching environmental problems in a holistic way. With the understanding that the solution to environmental problems cannot be solved only by the decisions of the states, environmentalist non-governmental organizations began to be accepted as actors in international meetings with the participation of voluntary citizens who developed outside the state. It is seen that the policy-making processes of global non-governmental organizations through interaction with international organizations and the number and participation of non-governmental actors have increased in United Nations conferences. In this context, environmental non-governmental organizations, as an important actor in the policy-making process, become one of the important structures that affect the political structure that creates the pressure group on environmental problems. This study evaluates the development of environmental non-governmental organizations in Turkey by separating them into historical periods, after mentioning the functions of environmental non-governmental organizations with the development of the environmental movement. The study focuses on the structural status and characteristics of environmental organizations in Turkey and the organizational dimension against current environmental problems within the scope of their activities on environmental issues.

Keywords: Environmental Organizations, Civil Society, Türkiye.

Article Type: Review Article.

1. GİRİŞ

Çevre örgütleri, uluslararası, ulusal ve yerel boyutta çevresel sorunlara karşı kamuoyunda baskı grubu olarak farkındalık oluşturan hükümet dışı aktörlerden biridir. 1950’lerden sonra demokrasi ve insan haklarının gelişmesi ile çevre sorunları da mikro ölçekli olmaktan çıkarak evrensel boyuta taşınmıştır. Çevre örgütleri, gönüllü kuruluşların veya bireylerin kolektif katılımı ile kamu ve özel sektörden sonra gelen yönetim mekanizmalarından birisidir. Bu nedenle onlar, uluslararası toplantılarda, yasal süreçlerde ve yerel boyutta birçok davada aktör olarak yer almaktadırlar. Bu tür örgütler, sivil toplumun daha güçlü ve etkili olduğu demokratik yönetim sistemlerinde daha etkin politika araçlarına katılabilmektedirler (Güler, 2022: 244).

Çevreci hareketleri, artan çevre sorunları hususunda topluma gerekli uyarıları yapan çevre gönüllüleri olarak tarif edilebilmektedirler. Uzun yıllardır çevre hareketleri ve çevreci gruplar, çevrenin nasıl korunması gerektiğine dair ortak bir uzlaşa sağlayamamışlardır. En önemli problem, hangi yöntemin çevreyi en iyi şekilde koruyacağı sorusudur. Dolayısıyla çevreyi koruma yöntemi, vatandaşların gönüllü katılımı şeklinde kamu yöneticilerine veya politikacılarına yönelik baskılar ile mi gerçekleşecektir? Yoksa siyasi iktidarı ele geçirmek için partilileşme tercih edilerek doğrudan politika yapıcılardan biri olarak mı gerçekleşecektir? Bu kapsamda çevreyi korumaya yönelik faaliyetler ve örgütlenmeler, sivil toplum örgütleri ve siyasi partiler şeklinde yaygınlık kazanmaya başlamıştır. 1960’ların sonundan itibaren çevrenin toplumsal sorunlarla birlikte algılanması ile yönetim üzerinde baskı mekanizması kuran çevreci dernekler, inisiyatifler önemli rol oynamıştır (Kılıç, 2013: 130-133). Çevre hareketleri, maddi menfaat sağlamaya yönelik çıkarları olmaması, onları diğer toplumsal hareketlerden ayırmaktadır. Çevre hareketleri, toplumsal hareketlerin ve örgütlenmelerin ortaya çıkış sürecinin bir adımı olarak gönüllülük esasına dayalı örgütlenmesiyle en son halkayı tarif etmektedir (Koyuncu ve Çiftçi, 2022: 64). Bu çalışmada çevre örgütleri, sivil toplum ve gönüllü kuruluşlar, sivil toplum ve çevre örgütleri ve genellikle kullanılacak çevreci sivil toplum örgütleri kavramları birbirlerini tamamlayan anlamda kullanılmıştır.

Sivil toplum ve gönüllü kuruluşlar, kâr amacı gütmeyen belirli bir hedef için bir araya gelmiş gönüllü bireyler tarafından oluşturulmuş yapıyı veya örgütlenmeyi ifade etmektedir. Türkçe literatürde, sivil toplum kuruluşlarını belirtmek üzere vakıf, sendika, dernek, oda, kulüp, kooperatif, platform gibi farklı adlar kullanılmaktadır (Özdemir, 2004: 133). Çalışmada, gönüllü kuruluşlar, çevreci sivil toplum örgütleri dernekler ve vakıflar kapsamında sınırlandırılmıştır. Dolayısıyla kamu yönetiminin bir alt örgütlenmesi olarak çevre bakanlığı ve ilgili teşkilatlanmaları veya çevrecileri temsil eden siyasi parti düzeyinde örgütlenmeler kapsam dışı bırakılmıştır. Çalışmada, kavram kargaşasına yer vermemek için sivil toplum ve gönüllü kuruluşlar (çevreci sivil toplum örgütleri), dernekler ve vakıflar kavramları birbirlerinin yerini tamamlayıcı şekilde kullanılmıştır. Bu çalışma, ilk olarak çevreci sivil toplum kavramını açıkladıktan sonra bu tür örgütlerin işlevlerini ve örgütlenme boyutuna odaklanmaktadır. İkinci olarak ise Türkiye’de çevreci sivil toplum örgütlerinin yapısal durumuna değinerek bu tür örgütlerin gelişimini tarihsel dönemlere ayırarak sınıflandırmaktadır. Son olarak ise Türkiye’de çevreci sivil toplum örgütlerinin özellikleri ile çevresel konulardaki faaliyetler ve güncel çevre sorunlarına karşı örgütlenmeler incelenmektedir.

2. SİVİL TOPLUM VE ÇEVRECİ ÖRGÜTLER

2.1. Sivil Toplum ve İşlevleri

Sivil toplum, dar anlamda devlet otoritesi veya kanun gücü altında yönetilen siyasi bir topluluğu ifade etmek için kullanılırken geniş anlamda bağımsız ve kendi amaçları için hareket edebilen birey ve örgütleri kapsamaktadır (Heywood, 2012: 28). Genel olarak sivil toplum, devleti oluşturan unsurların dışında kendiliğinden gelişen kaotik bir yapıyı belirtmektedir. Sivil toplum, insanların kâr yada siyasi iktidar için değil, ortak çıkarları, amaçları gerçekleştirmek için örgütlendikleri bir araya geldikleri

alanlardır (Gray, Bebbington ve Collison, 2006: 323). Kapıkıran’a göre sivil toplumun beş önemli işlevi ve faaliyeti bulunmaktadır. Bu işlev ve faaliyetler; “toplumsal farklılaşma”, “toplumsal örgütlenme”, “gönüllü birliktelik”, “toplumsal düzeyde otonomleşme” ve “baskı mekanizması” oluşturmaz. Sivil toplumun var olabilmesi ve gelişebilmesi için toplumsal alanda kültürel, ideolojik, etnik, mesleki, dinsel vb. gibi sosyolojik değerlendirmeler ile çeşitlenme gerçekleşmelidir. Toplumsal örgütlenme, gönüllülük çerçevesinde birlikteliği sağlayıcı niteliktedir. Yani mecburi ve bağımlı örgütlenmeler sivil toplum unsuru olarak kabul edilmemektedir. Diğer unsur ise otonom bir statüye sahip olunmasıdır. Devletin müdahalesine maruz kalmadan, sosyal grupların kendi kaderlerini tayin etme hak ve hürriyetlerine sahip olmaları gerekir. Sivil toplumun oluşmasındaki son aşama, sivil toplum örgütlerinin baskı grubu niteliği ile demokratik yol ve yöntemlerle baskı mekanizmalarını yönelebilmeleri ve kullanmalarıdır (Kapıkıran, 2010: 45-46).

Sivil toplum örgütleri, ulus ötesi ağların çevre, barış, kadın hakları ve insan hakları gibi ortak değerlerin ve bireylerin yer aldığı, ekonomik alandan özel alana ve devletten ayrı bir alanı ifade etmektedir (Paker, 2012: 153). Çevreci örgütlerde sivil toplum örgütleri gibi kadın hakları, doğa koruma, çevresel adalet gibi toplumsal konularda eylemler ve politikalar gerçekleştirmektedir. Dolayısıyla çevreci örgütleri sadece hava, su, çevre kirliliğine, termik santral karşıtlığına, doğanın sömürülmesine karşı gelişen homojen bir örgütlenme olarak düşünmemek gerekir. Çevreci örgütlerde sivil toplum örgütlerindeki gibi özgürlükleri, demokrasiyi ve adaleti esas alan çevreyi koruma yaklaşımlarına sahiptirler. Ancak bazı sivil toplum örgütlerinin de çevreyle doğrudan ilgilenmeyen kuruluşların da olduğu bilinmektedir. Nitekim çevreci eylemlerin sosyal dinamiğinde dünyayı değiştirmeye yönelik mücadeleler yer aldığından, karmaşık örgütler ve aktivistlerle birlikte bu sürecin siyasi eyleme geçme olasılığı yüksektir (Armstrong, 2019).

Sivil toplum örgütlerinin lobbying/etkileme çalışmalarıyla gerekse ulusal ve uluslararası platformlarla iletişim kurarak karar verme yetkisini elinde bulunduranları etkilemekte, kamu politikalarına çevreyi koruyucu ilkeleri de dâhil edebilmektedirler (Toprak, 1998: 334). Dünya çapında düzenlenen Birleşmiş Milletler (BM) konferanslarında küresel sivil toplum örgütlerinin uluslararası örgütlerle etkileşim aracılığıyla politika yapma süreçleri ve sivil toplum aktörlerinin sayısı ve katılımı arttığı görülmektedir. 1972’de Stockholm’de düzenlenen BM Çevre konferansına katılan sivil toplum örgütü sayısı 300’den az iken, 1992’de Rio’da düzenlenen Dünya Çevre ve Kalkınma Konferansına yaklaşık 1400 sivil toplum örgütü kayıt yaptırmıştır (Paker, 2012: 155). Betsill ve Corell, küresel çevre müzakerelerinde ve hükümet kararlarında sivil toplum örgütlerinin etkisinin ve rollerinin bu kuruluşların amaçları çerçevesinde değişip değişmediğine göre karar verilebileceği belirtmişlerdir (Bestill ve Corell, 2001: 81). Çevre hareketlerinin ve örgütlerinin etki ve sonuçlarını tam olarak belirlemek analiz etmek oldukça zor görünmektedir. Çünkü bu alanda yapılan çalışmaların daha çok belirgin bir konuda faaliyet gösteren çevre örgütlerinin vaka analizi ile politik etki ve çıktıları üzerinden yapılan genel çıkarımların genelleştirilmesinden ibaret olduğu ileri sürülmektedir (Yıldırım, 2021: 378).

2.2. Çevre Hareketleri ve Örgütlenmesi

Dünya’da çevre örgütleri ilk olarak Amerika, Almanya, Fransa gibi gelişmiş ülkelerde yaygınlaşırken daha sonra yeşiller partisi, yeşil reformcular, çevreci sosyalistler adları altında ortaya çıkmıştır. Çevre hareketleri, çevre düşüncesinin de gelişmesine katkı sağlamıştır. 1970’lerde çevre hareketlerinin daha çok lobcilik, dava açma, protesto, boykot, sokak gösterilerinde bulunduğu görülmektedir (Aygün ve Şakacı, 2007).

Çevre hareketlerinin ortaya çıkışı, insanların mevcut koşullardan rahatsız olduklarında ve değişimlerden dolayı tehdit edildiklerinde ortaya çıkma eğilimleri bulunmaktadır. Batı’da çevre sorunlarının artmasına paralel olarak çevreye duyulan ilgi ve farkındalığın da çevreciliğin toplumsal hareket olarak gelişmesinde rol oynamıştır (Aygün ve Şakacı, 2007: 141). Çevre hareketlerinin

toplumsal hareket olarak doğmasının nedenlerinden biri su, hava ve toprağa ilişkin olarak ekonomik sorunların da artmasına bağlı olmasıdır. İkinci olarak günümüzde çevreye ilişkin zararların yerel boyutta olmaktan çıkıp, küresel boyuta taşınması ve sadece bugünün insanlarını değil gelecekteki insanların yaşamlarını etkilemesidir. Üçüncü olarak çevre hareketlerinin yükselişinde insanın çevreye müdahalesi ve sanayileşmeye yapılan vurgu ile doğanın radikal değişiminin hatırlatılmasıdır. Son olarak da 1970’lerde yaşanan ekonomik krizle bağlantılı petrol krizi ve nükleer enerji karşıtlığı çevre hareketlerinin oluşum nedenleri olarak görülmektedir (Göktolga, 2013: 130-131). Çevre örgütlenmesine dair tarihsel veya işlevsel açıdan her türlü sınıflandırma aslında çevrenin nasıl tanımlandığı, kavramsallaştırıldığı ile doğrudan ilişkilidir. Yani çevreyi sorunsallaştırma biçimi, çevre örgütlerine temel özellik kazandırmaktadır (Mazlum, 2007: 92). Çevre hareketlerinin bu tepkilerini ortaya koyarken de protesto yöntemleri şunlardır: Oturma eylemi, yürüyüş, imza kampanyası, boykotlar ve gösteri. Ayrıca tüketicileri çevre dostu ürünleri kullanmalarını yönünde bilinçlendirme, teşvik etme, medyayı etkili şekilde kullanma, sivil itaatsizlik ve ekolojik sabotaj olabilmektedir (Erim, 2002: 10). Çevreci sivil toplum örgütleri homojen değildirler. Çünkü onların, çevreci sorunsallaştırma tarzları ve eylem stratejileri çevreci grupların küresel çevre politikası karşısında duruşlarını etkilemektedir. Bu iki ölçüt esasında örgütlerin devletlerle kurdukları ilişkinin de niteliğine yansımaktadır. Dolayısıyla genel olarak çevre sivil toplum örgütlenmesi iki gruba ayrılmaktadır: Dünya politikasındaki egemen ilişkiler düzeninin eleştirisine dayalı eylem politikasını benimseyen “köktenci” veya “aktivisit” örgütler ile var olan yapının eksik yönlerini çevre yararına onarma eğilimli “reformist” veya “neoliberal” örgütlerdir (Mazlum, 2007: 95-96).

Günümüzde etkili olan doğal ve yaban hayatı, yerel kaynakları ve yaşamı koruyan, temiz su, sağlıklı toprak, iklim değişikliği gibi konularda özellikle de hükümetlerin çevreye zarar verebilecek politikalarına karşı kamuoyu oluşturan gönüllü çevre örgütleri şunlardır: “Sierra Club (1892), Audubon Society (1905), Izaak Walton League (1922), National Wildlife Federation (1936), The Environmental Defence Fund (1967).” Bu tür örgütlerin üye sayıları yüksek olmakla birlikte günümüzde etkin politikaları devam etmektedir. Belirli çevre davalarında taraf olmakla beraber bazı durumlarda doğal hayatı koruma açısından yöntem ve yaklaşımlarının farklı olduğu görülebilmektedir (Duru, 1995: 46).

Çevre hareketleri, sorunları salt doğa olaylarına indirgemeyerek holistik şekilde toplumsal ve ekonomik görmeye başlamışlardır. Bu kapsamda çevre örgütleri, Batı ülkelerinde “*Yeni Toplumsal Hareket*” ile aynı şekilde gelişmeye başladığı ileri sürülebilir. Çevre hareketlerinin çözüm arayışları da farklı toplumsal, siyasal ve ekonomi arayışları çerçevesinde yeni toplumsal hareket alanına dâhil olmaya başlamıştır. Yeni toplumsal hareket kavramı ilk kez Almancada Karl-Warner Brand tarafından kullanılmıştır. Aslında kavram 1970’lerden itibaren ortaya çıkan ekoloji hareketini, yeni feminist hareketi, nükleer karşıtı etkinlikleri, barış hareketlerini, azınlık hareketlerini ve yerel özerklikleri ifade etmek amacıyla kullanılmaktadır (Önder, 2003: 35). Marttel, eski ve yeni toplumsal hareket arasında dört temel boyutta incelemiştir ve burada sivil toplum örgütlerine önemli işlevler yüklemiştir. Birinci olarak “yerleşim alanı” boyutuna göre, eski toplumsal hareketler siyasal partilerde (İşçi, sosyalist, vb.) yerleşmeye eğilim gösterirken yeni toplumsal hareketlerde sivil toplum yer almaktadır. İkinci olarak “amaçlar” boyutunda, eski toplumsal hareketler siyasi temsili amaçlarken, yeni hareketler kültürü ve hayat tarzını sivil toplumun özerkliğini amaçlamaktadır. Üçüncü olarak “örgütlenme” boyutunda, eski hareketler iç örgütlenmede resmi ve hiyerarşik modellere yönelirken, yeni hareketler gayri-resmi veya yapılaşmamış ağ örgütlenmelerine yönelmektedir. Son olarak “değişim ortamı” boyutunda, eski toplumsal hareketler, yerleşik siyasal kurumlar aracılığıyla değişim imkânına inanırken, yeni hareketler doğrudan eylemin çeşitli araçlarıyla kültürel bir değişime yönelmektedir (Akt. Önder, 2003: 47).

Tablo 1. Eski ve Yeni Toplumsal Hareketlerin Karşılaştırılması

	Eski Toplumsal Hareketler	Yeni Toplumsal Hareketler
Yerleşim	Siyaset	Sivil toplum
İdeoloji ve amaçlar	Siyasal bütünleşme Ekonomik haklar	Sivil toplumun özerkliği Yeni değerler/hayat tarzı
Hareketin örgütlenmesi	Resmi ve hiyerarşik	Gayrı-resmi ağlar ve taban hareketleri
Değişim ortamı	Siyasal kurumlara katılma	Doğrudan eylem ve kültürel siyaset

Kaynak: (akt. Önder, 2003: 48).

Yeni toplumsal hareketlerde sivil toplum örgütlerine ayrı bir işlev yüklenmesi ile çevre örgütlerinin bu bağlamda yapıları eskiye göre değişime uğramışlardır. Yeni toplumsal hareketler kapsamında çevre örgütlerinin daha kapsamlı, heterojen ve karmaşık, heterarşik olduğu görülmektedir. Yeni toplumsal hareketlerden çevre ögesinin daha ağır bastığı ve çevresel amaçlarla yapılan toplumsal hareketlerin “Çevreci Toplumsal Hareketler” olarak adlandırılabilceği gibi “Çevre(cilik) Hareketi” olarak da adlandırılmaktadır. Çevre hareketlerini de kapsayan yeni toplumsal hareketlerin, toplumsal alanda giderek daha çok taban bulmasının temel nedenlerinden biri, bu hareketin konularının, bireylerin toplumda yaşadıkları ekonomik ve çevresel sorunların örtüşmesinden kaynaklanmaktadır (Kavas, 2011: 36). 20. yüzyılın yeni toplumsal hareketleri ile oluşan ekoloji hareketleri, kendilerinden önceki çevreci hareketlerden belirgin olarak ayrılmaktadır. Greenpeace, yeni toplumsal hareketler bağlamında çevreyi tehdit eden sistemlere karşı barışçıl ve daha yeşil yaşanabilir bir dünyayı sağlamak amacıyla temiz bir dünya ekonomisini, ekolojik tarımı ve iklim adaletini savunmaktadır (URL-1). Bu kapsamda yeni toplumsal hareketin gelişimi ile Greenpeace, çevre hareketlerin mücadelesini örgütlü ve sistematik hale getirerek dünya çapında önemli etkiler gerçekleştirmiştir. Yeni toplumsal hareketler arasında yer alan çevre hareketleri, Greenpeace’in yeşerdiği mecra olarak gösterilmektedir (Işık, 2014: 32).

Sivil toplum ve çevreci örgütlerin toplumsal duyarlılık konularında kaotik bir şekilde örgütlenmesi veya farklılıklardan oluşması, toplumsal sorunlara çözüm konusunda reformist ve radikal yaklaşımları bünyesinde bulundurmaktadır. Günümüzde çevre örgütleri, kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması ile sosyal medya kanallarını kullanarak çevresel bilgilendirme araçları artmaktadır. İletişim teknolojilerindeki gelişmelere bağlı olarak eylem içeriklerini dijital dünyaya uygun olarak genişleten çevreci sivil toplum örgütleri, web sitelerini ve sosyal medyayı aktif olarak kullanmaya başlamışlardır. İnternet aracılığıyla dijital imza kampanyaları ve protestolar düzenlenmekte, raporlar yayınlanmakta, bu yöntem sayesinde hem gönüllü destekçiler kazanmaya hem de karar alıcılar üzerinde daha fazla kamuoyu baskısı oluşturmaya çalışmaktadırlar (Altar ve Topsümer, 2023: 3-4). Bu sayede çevre örgütleri, yerel gruplara ulaşma, olaylara hızlı yanıt verme, doğrudan eylemde bulunma, tanınma, erişebilirlik gibi yetenekler elde etmişlerdir (Aksu, 2022). Yerel odaklı çevresel direnişler, bu iletişim ağı sayesinde ulusal ve uluslararası kamuoyunda gündeme taşınabilmektedir. Fakat reformist yaklaşım, çözümü de daha çok mevcut şartların iyileştirilmesi ve gerekli teknolojinin uygun şartla kullanımına odaklanırken radikal yaklaşım, toplumsal, siyasal, ekonomik değişim ve dönüşümü gerekli görmektedir. Bu nedenle radikal yaklaşıma göre protesto eylemleri de mevcut toplumsal/siyasal düzenin değişmesi şeklinde gerçekleşmektedir.

2.2. Çevreci Sivil Toplum Örgütlerinin İşlevleri

1972 yılında Stockholm’da gerçekleşen Birleşmiş Milletler Çevre Konferansı’nda çevreci değerler uluslararası boyutta devlet ve hükümetler tarafından tanınırken, bu süreçlere uygun olarak

kanunlar, politikalar ve uygulamalar yaygınlaşmaya başlamıştır. Devletin dışında sivil toplum alanında ise batı ülkelerinde özellikle 1960’ların toplumsal hareketliliği ve protesto biçimi, 1970’li yıllarda yeni bir çevrecilik anlayışına öncülük etmiştir. Barış eylemcileri, öğrenci ve kadın hareketi ile karşı kültür deyimleri çevreciliğe “eylemci, taktik ve enerjiye” kaynaklık etmişlerdir. Uluslararası alanda etkin olan ve günümüzde de varlığını sürdüren Friends of the Earth ve Greenpeace gibi çevreci örgütler bu yıllarda ortaya çıkmıştır. Bu örgütler sayesinde devlet ve özel sektörün çevre uygulamaları takip edilerek aynı zamanda baskı grubu oluşturan sivil toplumun çevreci etkinliklerinde artış ve çevreciliğin değerlerinin de topluma yayıldığı görülmektedir (Eryılmaz, 2018: 51). Ayrıca çevre örgütlerinin sayesinde sivil toplum örgütlerinin de toplumsal ve siyasal gündemde öne çıkmasına katkı sağlamış ve bunlar için yapılan yasama, yürütme, yargı ve basından sonra beşinci kuvvet olma nitelendirilmesi ağırlık kazanmıştır (Turgut, 2017: 28).

Sivil toplum örgütlerinin çevre yönetimi açısından üstlendikleri roller küresel çevre yönetimi düzleminde Mazlum (2007: 93-100) tarafından beş başlık altında incelenmektedir. Birinci olarak çevre sivil toplum örgütlerinin ayırt edici özelliklerinden biri herhangi bir sorunu tespit etme ve bu sorunu adlandırma yani “*gündem oluşturma*” çalışmasıdır. Günümüzde küresel politika süreçlerine konu olan sorunların büyük çoğunluğunun çevreci sivil toplum örgütleri tarafından gündeme taşındığı ileri sürülebilir. Çevreci sivil toplum örgütleri, hem toplumun bilinçlenmesine katkı sağlarken hem de devletin politika oluşturma süreçlerine etki ederek katkı sağlayabilmektedir. Çevre aktivisti Pat Roy Mooney tarafından 1990’larda ilk kez biyokorsanlık (biopiracy) tanımı yapılmıştır (URL-2). Çevreci sivil toplum örgütleri tarafından tespit edilen ve yaygınlaştırılan “biyokorsanlık” olarak adlandırılan sorun, hem uluslararası anlaşmalarda müzakere süreçlerine hem devletlerin yasalarına hem de toplumsal bilinçlendirmeye etki edilmiş örnek çevresel “gündem oluşturma” konularından birisidir. İkinci olarak “*bilgi kaynağı olarak çevre örgütleri*”, çevre bilgisinin derlenmesi, biriktirilmesi ve paylaşımı çevreci sivil toplum örgütlerinin kendi aralarındaki iş birliği ve eylem stratejilerinde de önemli bir işleve sahiptir. Çevre sivil toplum örgütleri, yerel çevresel bilginin de küresel politikaya aktarılmasında “bilgi dağıtıcıları” olarak rolleri bulunmaktadır. Çevre örgütlerinin çevre eğitimi faaliyetleri ile de sivil toplum örgütlerinin önemli bir aktör olarak katkıları bulunmaktadır (Gürcüoğlu, 2013). Üçüncü olarak çevre örgütleri, “*karar süreçlerine katılım*” boyutuyla önerdikleri çözüm yollarıyla çevre yönetimine dair söz sahibi olmaya çalışmaktadırlar. Uluslararası çevre anlaşmaları için madde önerileri hazırlamakta, diplomatik çabalarla müzakerelere katılma, söz alma, öneriler sunma gibi katılım yolları bulunmaktadır. Örneğin Basel Sözleşmesi’ne Yeşil Barış’ın içinde olduğu çevre örgütleri tarafından hazırlanan düzenlemelerin yer alması, Montreal Protokolü’nde 1990’da yapılan değişikliklerde Yeryüzü Dostları ile diğer çevre örgütlerinin önerilerinin etki ettiği görülebilmektedir. Çevre örgütleri çevre koruyucular olarak da “*uygulama*” boyutuyla destek olabilmektedir. Örneğin, Türkiye’de çevre örgütlerinin Küresel Çevre Fonu (GEF) tarafından sağlanan kaynaklarla yürüttükleri projeler ve Dünya Doğayı Koruma Vakfı’nın biyoçeşitliliği korumaya yönelik projeler çevre örgütlerini uygulama ve katılımına yöneliktir. Son olarak da çevre örgütlerinin izleme-raporlama-başvuru yöntemleri ile “*denetleyici*” olarak işlev görmektedirler. Çevre örgütleri, uluslararası anlaşmalarda yükümlülüklere uymayan devletler üzerinde baskı araçları olmaktadır. Çevre anlaşmalarının taraflarca uygulanmasını izleyen çevre örgütleri, derledikleri bilgileri, hazırladıkları raporları çevre rejiminin izlenmesinde önemli bilgi kaynaklarından birini kaynak oluşturmaktadır (Mazlum, 2007: 93-100).

Günümüzde çevreci sivil toplum örgütleri birçok ülkede etkin baskı grubu olarak yer almaktadır. Üye sayıları artarak birlikte büyüyen ekonomik kaynakları doğrultusunda bu tür örgütlerin etkin konuma gelmelerinde etkilidir. Bu tür örgütler sadece hükümetin çevre sorunları alanında gerekli tedbirleri almaları için kamuoyu oluşturmamakta diğer yandan politik karar alma sürecinde etkide bulunan bir güç olarak da kabul edilmektedirler (Duru, 1995: 47).

3. TÜRKİYE’DE ÇEVRECİ SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİ

3.1. Çevreci Sivil Toplum Örgütlerinin Yapısı

Sivil toplum örgütleri, devlet aygıtının dışında yapılanmış, gönüllü bireylerden ve belirli bir amaç için örgütlenmiş topluluğu ifade etmektedir. Bu tür örgütler, kimi zaman devletin çevresel politikalarına karşı gelerek itiraz ederken kimi zaman devletin çevreci yaklaşımlarına destek olduğu gibi onların politikalarına katkılar sağlamaktadırlar. Gönüllü örgütler, küçük yerel derneklerden, çok gelişmiş ve profesyonelleşmiş örgütlere kadar son derece farklı gruplardan oluşmaktadır. Bu örgütleri adlandırma hususunda alanyazında farklı kavramlar kullanılmaktadır. Bu kavramlardan en yaygınları; “*Kâr Amacı Gütmeyen Örgütler*” (Non-profit Organisations), “*Hükümet-dışı Örgütler*” (Non-governmental Organisations), “*Gönüllü Örgütler*” (Voluntary Organisations), “*Bağımsız Sektör*” (Independent Sector), “*Hayırsever Yardım Örgütleri*” (Charitable Organisations), “*Üçüncü Sektör*” (Third Sector), “*Vergiden Muaf Örgütler*” (Tax-exempt Organisations), “*Sivil Toplum Örgütleri*” ve benzerleridir (Uslu, 1999).

Türkiye’de hangi kuruluşların STK olarak sınıflandırıldığı veya yapılandığına dair farklı görüşler mevcuttur. Bu kapsamda sivil toplum örgütlerini dernekler, vakıflar, sendikalar ve meslek kuruluşları olarak sınıflandıranlar da bulunmaktadır (Dayı, 2008: 31-32). Ancak sivil toplum kuruluşları, üyelerinin haklarını savunmak amacıyla kurulan sendikalardan ve bir mesleği icra edebilmek için üye olma zorunluluğu bulunan meslek kuruluşlarından ayrıdır. Türk hukuk sisteminde, gönüllü kuruluşlardan neyin kast edildiği tam olarak belirtilmemektedir. Dünya’da yaşanan gelişmelere bakıldığında, uluslararası platformlarda, kamu politikası belgelerinde, devlet teşkilatının dışında anlamında “non-governmental organizations” denilen kuruluşların önemi artmakta ve resmi belgelerde paydaş unsuru olarak görülmektedir. Örgütlenme içinde devlet kurumlarının yer almadığı ölçütüne dayalı “gönüllü kuruluş” kavramının karşılığı ülkemizde vakıflar ve dernekler sayılmaktadır (Toprak, 1998: 335). Dolayısıyla Türkiye’de STK’lar, gönüllü kuruluşlar ile örgütlenme gerçekleştiğinden çoğunlukla dernekler ve vakıflar şeklinde tarif edilmektedir. Bu çalışmada da STK’lar olarak çevreci örgütler incelendiğinden bazen mecburi üyelikler olabilen sendikalar ve mesleki kuruluşlar kapsam dışı bırakılmıştır.

1982 Anayasasında, çevreci örgütlerin derneklerin ve vakıfların kurulması ile ilgili doğrudan hükümler bulunmaktadır. 1982 Anayasası’nın ikinci bölümünde “Kişinin Hakları ve Ödevleri” başlığı altında toplantı hak ve hürriyetleri ile dernek kurma hürriyetinden bahsedilmiştir. Bu kapsamda dernek kurma hürriyeti ile 33. maddeye göre:

Herkes, önceden izin almaksızın dernek kurma ve bunlara üye olma ya da üyelikten çıkma hürriyetine sahiptir. Dernek kurma hürriyeti ancak, millî güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık ve genel ahlâk ile başkalarının hürriyetlerinin korunması sebepleriyle ve kanunla sınırlanabilir. Dernek kurma hürriyetinin kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller kanunda gösterilir. Dernek kurma hürriyetinin kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller kanunda gösterilir. Dernekler, kanunun öngördüğü hallerde hâkim kararıyla kapatılabilir veya faaliyetten alıkonulabilir. Bu madde hükümleri vakıflarla ilgili olarak da uygulanır (1982 Anayasası, 33. madde).

Dolayısıyla çevreci sivil toplum örgütlerinin de dernek ve vakıf kapsamında hukuksal düzenlemeleri bulunmaktadır. Doğa korumaya yönelik örgütlenmelerde bu kapsamda eylem ve protesto hakkını 1982 Anayasası’nın 34. maddesi hükmüne göre meşruiyetini sağlayabilmektedir. Buna göre toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı:

Herkes, önceden izin almadan, silahsız ve saldırsız toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına sahiptir. Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı ancak, millî

güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlığın ve genel ahlâkın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla ve kanunla sınırlanabilir. Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller kanunda gösterilir (1982 Anayasası, 34. madde).

Türkiye’de dernekler, vakıflar ve çevreci örgütlerle ilgili düzenlemelerin uluslararası anlaşmalarla ilgili hükümlerinden yararlanılmaktadır. 10 Aralık 1948 tarihli “İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi” 18. ve 19. maddeleri düşünce ve ifade özgürlüğünü hak olarak tanımlarken, 20. maddesi herkesin barış amacıyla toplanma ve örgütlenme hakkına sahip olduğunu belirtmektedir. Yine 4 Kasım 1950 tarihli Avrupa Konseyi tarafından hazırlanan “İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetini Korumaya Dair Sözleşmesi”nin 11. maddesi “Dernek Kurma ve Toplantı Özgürlüğü” başlığını taşımaktadır (Kavas, 2011: 96).

Türkiye’de hukuksal olarak devlet-kamu tüzel kişiliği dışında üç tür tüzel kişilik bulunmaktadır. Bunlar dernekler, vakıflar ve şirketler tüzel kişilikleridir. Şirketler, kâr amacı güttüklerinden gönüllü kuruluşlar içinde değerlendirilmemektedir. Dolayısıyla gönüllü çevreci kuruluşları da hukuki olarak dernekler ve vakıflar olarak sınıflandırabiliriz. Ancak çevre hareketinin sürdürücüsü konumunda bulunan örgütler yalnızca dernek ve vakıf olarak örgütlenmeye gitmemektedirler. Bunların dışında belli bir örgütlenmesi, sürekliliği olmayan kimi oluşumlar en az tüzel kişiliği bulunan örgütlenmeler kadar bu hareketin gelişiminde söz sahibi olabilmektedir. Bu tür örgütlenmeler daha sonra tüzel kişilik sahibi olmak üzere yerel ya da ulusal düzeyde beliren bir çevre sorununa tepki olarak ortaya çıkabilmektedirler. “Platform”, “topluluk”, “grup” olarak adlandırılan bu oluşumlara, Arkadaş Çevre Grubu, Bağımsız Hayvan Platformu, Çevre Hareketi Avukatları, Çevre Duyarlılığı Grubu, Doğa Savaşçıları Grubu, Galata Grubu, Kadıköy-Yeşil Kuşak Çevre Öncüleri Grubu, Turgutreis Gönüllüleri örnek olarak verilebilir. Ankara Kültür Platformu, Çağdaş İstanbul Platformu gibi kimi topluluklar da tüzel kişiliğe sahip örgütlenmelerin bir araya gelmeleri biçiminde oluşmuşlardır (Duru, 1995: 128).

Türkiye’de 1990’lı yılların sonlarına doğru çevre sorunlarının farklılaşp çeşitlenmesi ile yeni direniş alanları oluşmuş ve çevre hareketlerinin sayısında artışlar olmuştur. Tarihi alanların korunmasından termik ve nükleer santral yapımına kadar madenlerin oluşturduğu tahribattan yol düzenlemelerinin çevreyi tahrip etmesine yönelik farklı nitelik ve nicelikteki çevre sorunları ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda Türkiye’de çevre örgütlenmelerinin çevre sorunlarının farklılaşmasına bağlı olarak 1990’lı yıllarda bir kurumsallaşma sürecine girmiştir. Günümüzde hala aktif olan birçok çevre derneği ve vakfının kuruluşu 1990’lı yıllarda gerçekleşmiştir (Öztürk, 2017: 451). Nitekim 1980’li yılların başlarında yapılan bir araştırmaya göre, Türkiye’de faaliyet gösteren yaklaşık yüz bin dernekten yirmi bin derneğin çevre sorunları ile ilgili konuları amaç edindikleri görülmektedir (Akt. Görmez, 2018: 132). 2010 ve 2020 yılları arasını kapsayan sivil toplumun on yılı raporuna göre, Türkiye’de çevreci sivil toplum örgütlerinin Dünya’ya oranla fazla olduğu görülmemektedir. Ayrıca, İçişleri Bakanlığı verilerinde Türkiye’de faal olarak yer alan 2.576 adet çevreci sivil toplum yer almaktadır. Sivil toplum örgütlerinin genelinde bu rakam %2,12 gibi oranla düşük kaldığı görülmektedir (Sivil Toplumun On Yılı, 2021: 96). Sivil toplumla ilişkiler genel müdürlüğünün 2023 yılı verilerine göre, faal olarak yer alan 101.255 dernek arasında çevre, doğal hayat, hayvan koruma dernekleri sayısı 2.695’tir. Dolayısıyla daha önceki oranlara göre, çevreci sivil toplum örgütlerinde gözle görülür bir artış veya değişikliğin olmadığı görülebilir.

3.2. Çevreci Sivil Toplum Örgütlerinin Gelişimi ve Faaliyetleri

Türkiye’de çevre düşüncesinin ve hareketlerinin gelişimi 20. yy ortalarına denk gelmektedir. Bu dönemde endüstri alanındaki gelişmelerin etkisi ile çevresel bozulmalarda artmaya başlamıştır. (Esengün vd., 2006: 636). Tek parti döneminde çevre sorunlarının toplumsal bir sorun olarak yaygınlaştığı yıllarda, çevreye yönelik çalışmalar yapan dernek vb. örgütlerin varlığından söz

edilememektedir. 1950 yılları öncesinde çevre sorunlarının asıl sahibi devlet ve yerel yönetimler görülmekteydi. 1950-1970 yılları arasında gönüllü kuruluşların sayısında artışlar yaşanmasına rağmen doğanın korunmasına yönelik asli kuruluşların yer almadığı görülmektedir. Dünya’da çevre sorunlarının uluslararası platformlarda incelendiği dönemlerde, Türkiye’de de çevre sorunlarına karşı resmi ilgilinin arttığı dönem olmuştur (Keleş vd., 2009: 319). 1950 sonrası çevresel hareketler kentleşme, sanayi ve hava kirliliği sorunlarına yoğunlaşırken 1980 sonrası dönemde biyoçeşitliliği ve ekolojiyi koruma gibi bölgesel/yerel sorunlara yoğunlaştığı görülmektedir.

Çevreci sivil toplum örgütlerinin veya çevre hareketlerinin doğal kaynaklara, insanlara ve topluma karşı yaklaşımları farklılık içerebilmek ve bu nedenle çevreci akımları kategorilendirmek zorlaşmaktadır. Türkiye’de Duru tarafından, çevreci sivil toplum örgütleri dünya görüşlerine, çevreye bakışlarına, siyasal eğilimlerine göre çevre korumacılar, çevreciler ve yeşil toplumcular olarak üçe ayrılmıştır. Çevre korumacılar, kapitalist iktisadi sistemin sorunlarına pek eğilmeden devlet ile ilişkilerini güçlü tutarak yasal süreçlere katkı sağlayan reformcu örgütlerdir. Türkiye Hayvan Koruma Derneği, TEMA, Türkiye Çevre Vakfı gibi sivil toplum örgütleri çevre korumacı örgütlerdir. Çevreciler ise siyasal toplumsal çözüm üretmek konusunda duyarlı olmasıyla insan hakları ve demokrasi sorunlarına da yeşil toplumculara yakın durmaktadırlar. Karadeniz Çevrecileri, Çağdaş İstanbul Platformu, Yeşiller Derneği, Turgutreis Gönüllüleri gibi sivil toplum örgütleri çevreciler olarak sınıflandırılmıştır. Yeşil Toplumcular ise, çevre sorunlarının dayanağını siyasal alan olarak gören yaklaşım, feminizm ve insan hakları ile yakından ilgilenmektedir. Arkadaş Çevre Grubu, Dünya Dostları Derneği, SOS Akdeniz, Çevre Duyarlılığı Grubu gibi sivil toplum örgütleri de yeşil toplumcular olarak sınıflandırılmaktadır. Bu tür örgütlerin çalışmaları, doğal kaynakların korunması, ormanların korunması, çevre bilincinin geliştirilmesi, nesli tehdit altındaki canlılara yönelik çalışmalar ve termik ve nükleer karşıtı kampanyalar ile birçok konulardır (Duru, 1995: 94-118).

Türkiye’de sosyo-kültürel veya sosyo-ekonomik bakımdan önemli kitlesel ve kolektif eylem içeren çevresel hareketler ve örgütlenmeler Koyuncu ve Çiftçi tarafından üç döneme ayrılarak incelenmektedir (Koyuncu ve Çiftçi, 2022: 50-63). İlk olarak Cumhuriyetin başlangıcından 1980’li yıllara kadar yasal ve yönetsel düzenlemelerin etkili olduğu dönemdir. Bu dönemde; 442 sayılı Köy Kanunu, 1580 sayılı Belediye Kanunu, 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıha Kanunu, 2290 sayılı Belediye Yapı ve Yollar Kanunları ile çevre sağlığına yönelik önemli kanuni düzenlemeler getirilmiştir (Erim, 2002). 1960’larda gönüllü örgütlerin ve baskı grupların faaliyet göstermeye başlaması ile Türkiye Mühendis ve Mimar Odaları Birliği’ne bağlı meslek odaları, Türkiye Tabiatını Koruma Derneği, Ankara Hava Kirlenmesiyle Savaş Derneği, Türkiye Ormancular Derneği, Türkiye Çevre Koruma ve Yeşillendirme Kurumu, Türkiye Çevre Vakfı, Doğal Hayatı Koruma Derneği gibi çevreyi bütün olarak ele alan örgütler kurulmuşlardır (Keleş vd., 2009: 320). Ayrıca çevre örgütlerinde kırımın 1960’ların sonunda, çevreyi siyasal ve toplumsal konularla kavramsallaştıran toplumsal hareket gelişmeye başlamıştır. Toplumsal ve siyasal yapı çevresel bir sorgulamaya tabi tutulmuş, insan-çevre ilişkileri ile ekonomik örgütlenme ve ilişkileri de radikal şekilde eleştiriye tabi tutulmuştur. Bu nedenle çevre hareketini farklı kılan özellik ise yerel çevresel sorunları yeryüzüne bağlamasıdır. Yani yerellikleri aşan ve dünyayı etkileyen sorunlar, iklim değişikliği, ekolojik sürdürülebilirliğe zarar veren ekonomik politikalar, sınırları aşan tehlikeli atıklar ve yerellekle başlayıp yayılan çölleşme, ormansızlaşma ile ortaya konmaya başlamıştır (Mazlum, 2007:93).

İkinci olarak 1980-2000 arasında yerel ve ulusal boyutta çevresel etkinliğin arttığı dönem olmuştur. 12 Eylül 1980’de gerçekleştirilen askeri darbe sonrası olağanüstü durumun toplumdaki çevre bilincini ve çevre hareketini gelişimini olumsuz yönde etkilemiştir. Çünkü bu dönemde yaşamsal önem kazanan konuların yanında çevresel konular arka planda kalarak çevre konulu eylemleri gerçekleştirecek yurttaş girişimlerinin ve demokratik hak ve özgürlüklerin kullanılacak ortam bulunmamasından çevre

adına gerçekleşecek eylemlerde artış gözlenmemesi makul bir durumdur. Dolayısıyla bu yıllarda Türkiye’de gerçekleştirilen ilk eylemin yurt dışı kökenli olduğu görülmektedir. Türkiye’deki insan hakları ihlallerini ve baskıcı yönetimi protesto etmek için Almanya’dan gelen “Yeşiller”, Ankara Kızılay’da kendilerini birbirlerine zincirle bağlamışlardır. Bu durum ise yeşil hareketin salt olarak doğa korumacılık anlamına gelmediğini Türkiye’de ilk kez gösterilmiştir ve bu nedenle çevre hareketinin ulaştığı bir basamak olarak değerlendirilmiştir (Duru, 1995: 54-55). Bununla birlikte 1982 Anayasası’na Türkiye Çevre Sorunları Vakfının büyük gayretleri ile doğrudan çevre ile ilgili bir madde konulması ve ardından çevre ile ilgili birçok düzenleme yapılması olumlu gelişmelerdendir. 1984-1985 yılları arasında Gökova’da kurulan termik santrale karşı muhalefet ile sadece köylülerin karşı çıkışı değil, bölge halkı üç bin imza ile dilekçeyi başta Cumhurbaşkanı olmak üzere ilgili makamlara iletmıştır. Gökova özelinde kamuoyunda tartışılan “çevre hareketi” 1980’lerde başlayan ve on yıl gibi uzun bir zamanda gündemde kalan çevresel eylemlerden biri olmuştur (Görmez, 2010: 99). Çevre sorunlarına karşı duyarlılık gösteren örneklerden birisi de Muğla Dalyan’da yaşanan biyoçeşitliliğin tehlikesi altında otel yapımına başlanması olayıdır. Soyu tükenmekte olan deniz kaplumbağaları ve pek çok kuş türü ile yengeçlerin yaşadığı alanda bir Alman firmasının iki bin yataklı turistik otel yapımına başlamasıyla pek çok doğa koruma grubu harekete geçmiştir. Aynı yıl Ankara Güvenpark’a otopark yapılması kararı iktidar ve muhalefet pek çok milletvekilinin ve yurttaşın konuya tepkisi ve bu arada toplanan 50 binin üzerindeki imza ve idari yargıda açılan dava ile durdurulmuştur. Yine bu yıllarda İstanbul Büyükçekmece’de Mimar Sinan köyünde Türkiye’nin en büyük çimento fabrikalarından birinin sebep olduğu kirliliğe karşı protestolar ve 1989 yılında İzmir Aliğa’da yap-işlet-devret formülüyle termik santral yapımı kararına bölge halkı tepki göstermiş ve imza kampanyası dâhil pek çok eylem gerçekleştirmiştir. Bu yıllarda kamuoyundaki duyarlılığa eş olarak TBMM örgütlenmesinde bir Çevre Araştırma Komisyonunun kurulması da önemli bir aşamadır (Görmez, 2010: 100). 1990’lı yıllarda HES ve Nükleer Santral projelerinin gündeme alınması ile Türkiye veya bölge çapında imza kampanyaları başlamış, idari yargıya yapılan itirazların kabul edilmesi çevre hareketlerine toplumsal kesimin katılım sağlamasına, yerel çevre dernekleri, çevre sorunlarını kamuoyunun gündemine almasına katkı sağladığı görülmüştür (Koyuncu ve Çiftçi, 2022: 55).

Üçüncü olarak ise çevre hareketlerinde, 2000’li yıllardan sonraki dönem iktidarın değişimi ile ekonomik gelişmelerin ve neoliberal politikalar etkili olmuştur. Bu dönem itibarıyla boş alanlar üzerinde imar izinlerinin, özelleştirme politikalarının artırılması ve doğal alanların tahribatı, kentsel dönüşüm projeleri, kamulaştırma gibi yasal reformlarla sermayenin kullanımının yaygınlaştığı görülmektedir. İktidarın sosyo-ekonomik politikalarına bağlı olarak gelişen ve protesto edilen eylemler şunlardır: 2004 yılında Karadeniz Sahil Yolu projesi, 2005’te küresel ısınmaya neden olduğu gerekçesiyle Çanakkale’deki Çan Termik Santrali projesi, 2010 yılında Rize İkizdere’de HES projesi, Sinop Nükleer Santral kurulma projesi, 2014 yılında Hatay’ın Erzin ilçesine yapılmasına planlanan termik santral projesi, Rize’de Andon Vadisi’ne yapılması planlanan HES projesi, Manisa Gördes’te 2018 yılında maden işletmesinin kapasite artışı projesi, 2015 yılında Yeşil Yol projesi, Kaz Dağları’ndaki 2019 yılında altın ve gümüş madeni arama projesi (Koyuncu ve Çiftçi, 2022: 55-61). 2021 yılında ise Muğla’nın Milas’a bağlı ikizköy’de Akbelen orman alanının kömür madenciliğine karşı TEMA vakfı, Greenpeace, Doğal Hayatı Koruma Vakfı, Yeşil Düşünce Derneği gibi birçok kuruluş eylemde bulunmuştur (URL-3)

Türkiye’de gelişen çevre sorunlarının ve çevre hareketlerinin kapsamı ve konularında Dünya’da yaygınlaşan sorunlarla çeşitlenmektedir. Örneğin yaşamın patentlenmesine karşı çıkılarak tohum kanununa muhalefet eden çevreci sivil toplum örgütü “GDO’ya Hayır Platformu” 2004 yılında kurulmuştur. Bu çevre örgütü, Türk kamuoyunda ve politika oluşumunda önemli aktörlerden biridir. Bu platform, GDO’ların canlı sağlığı, biyolojik çeşitlilik ve yerli gen kaynakları için doğuracağı risk ve tehlikelere karşı halkı bilinçlendirmek amacıyla meslek örgütlerinden, demokratik kitle örgütlerinden

ve sendikalardan oluşarak kurulmuştur. Aynı zamanda platform, Türkiye’deki insanları, hayvanları ve toprakları GDO ürünlerinden uzak tutmayı amaçlamaktadır (URL-4). Bu STK, Türkiye’de izin verilen GDO’lu ürünlere karşı imza kampanyası düzenleyerek kamuoyunda farkındalık oluşturmuş ve GDO’lu ürünlerin Türkiye’den geri çekilmesinde etkili olmuşlardır. Bu STK, yurtdışından giren mısır ve soya ürünlerinin de numelerini analiz ettirerek GDO’lu ürünleri tespiti halinde kamuoyuna bu raporları paylaşmaktadır (Atalık, 2010: 16).

3.3. Çevreci Sivil Toplum Örgütlerinin Özellikleri

Çevre örgütlerinin oluşumu ve faaliyetleri çevre düşüncesinin ve çevre hareketlerinin etkisi ile gelişme göstermektedir. Çevre düşüncesi, çevresel sorunların sadece merkezi devlet aracılığıyla giderilemeyeceğini kabul ederek çevresel faaliyetlerde, gönüllü kuruluşların (sivil toplum örgütleri) katılımını ve işbirliğini kabul etmektedir. Bu kapsamda belirli amacı gerçekleştirmek, belirli konularda kamuoyunu bilgilendirmek, yönlendirmek için gönüllülük ilkesine dayalı, kâr kazancı amaçlamayan, esnek bir yapıya sahip ve katılımıcılığı önemseyen bu kuruluşların etkinliği, çevresel sorunların çözümünde esas olmaktadır (Görmez, 2018: 132).

Çevreci kuruluşlarının devletle ilişkilerine bakıldığında, devletin çevre kuruluşlarının yaklaşımları ve politikalarını dikkate alarak bu tür yönde politikalar üretmesi ve örgütsel, yasal düzenlemelere ve işbirliğine yöneldiği görülürken diğer taraftan devlet kuruluşlarının çevreci kuruluşlara şüpheli yaklaşması da söz konusu olabilmektedir. 1980’lerde ülkemizdeki kamu politikası belgelerine bakıldığında, devlet ve çevreci kuruluşlar arasında tutumun yavaş yavaş değişmeye ve devletin bu tür kuruluşlarla işbirliği yollarını aramaya başladığı yıllar olmuştur. Örneğin IV. Beş Yıllık Kalkınma Planında çevre sorunları başlığında “*çevre sorunları konusunda çalışan, vakıf, dernek ve benzeri gönüllü kuruluşların faaliyetleri desteklenecek ve özendirilecektir*” ifadesi yer almaktadır. Fakat V. ve VI. Planlarda gönüllü kuruluşlarla ilgili bir düzenlemeye gidilmemiştir. VII. Plan’da ise bu tür kuruluşlara önem verildiği görülmektedir. Planın hazırlık komisyonlarına gönüllü kuruluşlardan da temsilciler çağırılmıştır (Duru, 1995: 125). XI. Kalkınma Planı’nda çevrenin korunması başlığında “*çevre konusunda kurum ve kuruluşların görev, yetki ve sorumlulukları netleştirilerek kamu, özel sektör, mahalli idareler ve STK’lar arasında koordinasyon ve işbirliği geliştirilecek, toplumun çevre bilinci artırılacak ve etkin çevre yönetimi sağlanacaktır*” ifadeleri yer almaktadır (On Birinci Kalkınma Planı, 2019: 168).

Türkiye’de veya başka ülkelerde çevre hareketlerinin bazen ülke sınırları içinde kalmayıp, yurt dışı çevre örgütleri ve destekçileri ile eylemler gerçekleştirdiği görülmektedir. Türkiye’deki çevre hareketinin sürdürücüleri konumundaki toplulukların ve derneklerin, yurtdışındaki gönüllü örgütlerle olan ilişkilerinin bir diğer boyutunu da Türkiye’de de etkinlikler gerçekleştiren yabancı kuruluşlar oluşturmaktadır (Duru, 1995: 73). Örneğin 2013 Haziran ayı başında Taksim Meydanı Projesinin uygulanması sırasında, yol genişletmesi amacıyla Gezi Parkındaki bazı ağaçların kaldırılması girişimi ile Taksim eylemleri başlamıştı (Şahin, 2013: 73). Gezi Parkında bazı protestocuların da hem yurt içinde hem yurt dışında illegal kişilerden ve gruplardan oluştuğu ve eylemlerde yer aldığı kamuoyunda sık sık vurgulanmıştır. Çevreci örgütlerin de yurt dışı bağlantıları ile desteklediği kamuoyunda tartışılmış ve sorunun ağaç olmasının ötesinde siyasal boyutta da yaklaşmıştır. Bununla birlikte çevre örgütlerinin en çok eleştiriye maruz kaldığı söylem “*ülkenin ekonomik gelişimi için önleyici bir girişimde*” bulunulduğudur. Türkiye’de de toplumsal ve siyasal gündeminde yer alan Bergama köylü hareketini eleştirenlerden biri, köylülerin altın madenlerine karşı çıkışlarını, ülkenin ekonomik gelişimini önleyici bir girişim olarak belirttiği görülmektedir (Çörtoğlu, 2007: 110).

Çevrenin evrensel bir niteliğe sahip olması ile çevre hareketlerinde yer alan kişilerin, farklı sosyal kategorideki kişilerle irtibat kurup onları etkilemesi, dâhil etmesi çevre hareketlerinin temel özelliklerinden biridir. Çünkü çevresel mücadelede etrafındaki birleştikleri amaç daha çok korumaya ve

mücadele etmeye yöneliktir. Söz konusu mücadelede, çevreye zarar verebilecek eylemleri engelleme, baskı kurma, kamuoyu oluşturma şeklinde politika oluşturmaya ve karar alma merci olan planlayan kamu otoritesine karşı gerçekleştirebilmektedir (Koyuncu ve Çiftçi, 2022: 64). 1990’lı yıllarda İzmir’in Bergama ilçesinde toplam on yedi köyü doğrudan ve etkin bir biçimde dönüştüren siyanürle altın arama çalışmaları başlamıştır. 1989 yılında Eczacıbaşı Endüstri Hammaddesi Sanayi A. Ş. tarafından alınan altın arama ruhsatı, daha sonra çok uluslu bir şirket olan Eurogold Madencilik A.Ş.’ye devredilmiştir. Burada da ağaç kesimlerine karşı trafiği kapatmak, yarı çıplak protesto yapmak için eylemler yer almıştır. Bergama köylü hareketinin de çevre hareketlerinin her an karşı karşıya kalabileceği bir süreç yaşanmıştır. Bergama köylü hareketinde yer alan pek çok kişi de yasadışı eylemlere katılmak, gizli örgüt kurmak ve Almanya yararına casusluk yapmak iddiaları çerçevesinde yargılanmaya başlanmıştır. Nitekim Bergama köylü hareketinin “dış güçler” tarafından yönlendirildiği iddiası, harekete verilen toplumsal desteği büyük oranda azaltmıştır (Çımrın, 2015: 314-315). Bu bağlamda, çevre hareketlerinin Türkiye’de veya başka ülkelerde egemen siyasi güce veya kamu otoritesine karşı propaganda söylemi, bu hareketlerin hedef gösterilmesine neden olabilirken, gelişip yaygınlaşmasına da engel teşkil edebilmektedir.

Türkiye’de çevre örgütlerinin gelişimini ve özelliklerini sivil toplumun gelişiminden bağımsız düşünmemek gerekir. Türk kamu yönetiminin merkezî devlet yapısında, sivil toplum örgütlerinin de daha etkin şekilde de gelişmesi sınırlı kalmaktadır. Ancak Türkiye’de çevre örgütlerini bu görüşün dışında tutmak gerekebilir. Çünkü Türkiye’de çevre örgütleri, yerel veya ulusal boyutta doğanın, ekosistemin bozulmasına karşı harekete geçebilmektedir. Bununla birlikte Türkiye’de çevreci örgütlerin faaliyetlerinin sınırlı kalmasının en önemli sebebi de toplumsal desteğinin yetersiz kalmasıdır. Sivil toplum örgütlerine katılımın düşük olmasıyla beraber çevreci sivil toplum örgütlerinin toplumdan tam destek alamamaları ve bazı çevreci sivil toplum örgütlerinin radikal çevreci söylemlerde bulunmaları ülkemizde çevreci sivil toplum örgütlerine katılımı azaltmaktadır (Bozkır, 2018:67). Belirli bir gelişmişlik düzeyine ulaşmış bir sivil toplum yapısı olmadan, demokrasiden bahsetmek de zordur. Sivil toplum ve demokrasi arasında varlığı ileri sürülen zorunlu birliktelik nedeniyle çağdaş demokrasi tanımlarında, bir temel öğe olarak sivil toplumun devletten ayrı özerkliğinin korunması gerekmektedir (Toprak, 1998: 339-340). Bu bağlamda Türkiye’nin toplumsal yapısında katılım, örgütlenme geleneklerinin, yurttaş girişimlerinin egemen olmayışı çevreci mücadeleyi sınırlandıran faktörlerdendir. Ayrıca gönüllü örgütlenmeler arasındaki görüş ayrılıklarının çok fazla oluşu, iletişimsizliğin ve Yeşiller Partisi deneyimi ile partileşmenin olumsuz sonuçlanması, çevreci muhalefetin oluşturulamamasındaki payının yüksek olduğunu göstermektedir (Duru, 1995: 89).

3.4. Yeni Bir Çevre Sorunu Olarak Biyokorsanlık ve Çevreci Sivil Toplum Örgütleri

20. yüzyıl sonunda biyoteknolojideki gelişmelerle çevresel sorunlara yeni çevre konuları dahil edilmiştir. Biyoteknolojinin yaygınlaşmasıyla biyoçeşitliliğin veya gen kaynaklarının asıl sahipleri ile bu ürünleri biyoteknolojik süreçlerden geçirerek kullananlar arasında (faydaların adil ve eşit dağıtımı) egemenlik ilişkisine dayalı sorun ortaya çıkmıştır. Biyokorsanlık olarak adlandırılan bu sorun, doğal veya genetik kaynakların, bitkinin veya hayvanların kaçırılması ile yerli halka tazminat ödenmeden zirai, kimyasal, ilaç şirketlerin patent alması olarak tarif edilmektedir (Güler ve Mutlu, 2022).

Biyokorsanlıkla mücadelede eden bazı ülkelerde, insan hakları ve çevre örgütleri gibi bazı sivil toplum örgütleri önemli bir aktördür. Bazı çevreci sivil toplum örgütleri, biyoçeşitliliğin tahribine karşı davacı olarak yer alırken biyokorsanlığa karşı da patent davalarında önemli aktör olmaktadır. Peru ve Hindistan’da bazı sivil toplum örgütleri, uluslararası mahkemelerde gıda-ilaç-zirai sektörleri ile biyoteknoloji şirketlerinin patentlerini sınırlandırmak amacıyla patent davalarına taraf olabilmektedirler. Çevreci sivil toplum örgütleri, herhangi bir biyoçeşitliliğin korumanın ötesinde insan hakları, kadın hakları ve adil dağılım gibi çok boyutlu konularda hareket edebilmektedirler (Güler, 2022: 245). Ancak

Türkiye’de sivil toplum örgütlerinin faaliyetlerini biyokaçakçılık olaylarını engellemek ve bu konuda halkı canlı türlerin yabancılar eliyle toplanmasının engellenmesi hususunda bilinçlenmesini sağlamakla sınırlı kaldığı ileri sürülebilir. Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü verilerine göre 2007-2023 tarihleri arasında 86 biyokaçakçılık olayı tespit edilmiştir (URL-5). Yani Türkiye’de kamu yönetimi veya sivil toplum örgütleri, biyokorsanlık tespitini Peru ve Hindistan’daki gibi biyoçeşitliliğe dayalı geleneksel bilginin başka ülkelerce kullanılması veya patentlenmesinin tespitine yönelik olmadığı görülebilir. Nitekim Türkiye’nin bu tür kaynaklarının yurt dışında patentlendiği bilindiği halde herhangi bir patent iptal davası örneğine rastlanılmamıştır (Eralp, 2016).

Türkiye’de biyokorsanlık problemi kamuoyunda yeni yeni tartışılmaya başlarken bazı sivil toplum kuruluşları vakıflar, dernekler veya araştırma merkezleri bulunmaktadır. 2014 tarihinde “İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi” (İNSAMER) kurulmuştur. İNSAMER, insan hakları, tarım politikaları, yoksulluk ve açlıkla ilgili çalışma alanları bulunmaktadır. Sivil toplum örgütlerinin arazideki bilgilerinden faydalanarak çalıştay tarzı yöntemleri kullanarak makale, rapor hazırlamaktadırlar. Öte yandan bu kuruluş, hazırladığı afiş sayesinde biyokaçakçılıkla mücadeleye yönelik farkındalık oluşmasına katkı sağlamıştır (URL-6). “Antalya Orkidelerini ve Biyolojik Çeşitliliği Koruma Derneği” (ANTOK), biyokaçakçılık hakkında bilinç oluşturan sivil toplum örgütüdür. Bu dernek, Antalya’da biyolojik çeşitliliği, orkide türlerini korumak ve bu düşüncüyü yaymak, bu doğrultuda eğitim ve kültürel etkinlikler düzenlemeyi amaçlamaktadır (URL-7). Dernek, yerel halkı bilinçlendirme faaliyetleri neticesinde esnaf lokantası sahibinin ihbarı ile 660 orkide yumrusunun yakalanmasına yardımcı olmuştur. Esnaf, yabancı kişilerin mezarlık etrafında orkide fotoğrafları çekmeleri ve yumru sökmeleri üzerine jandarmaya ihbar da bulunmuş ve biyokaçakçılar yakalanmışlardır (URL-8). “Doğa ve Sürdürülebilirlik Derneği”, doğanın biyolojik ve kültürel çeşitlilik, iklim değişikliği, afet risklerinin azaltılması ile çevresel kalite standartlarının sağlanması için sivil toplum faaliyetlerini harekete geçirmektedir. Derneğin, doğal kaynakların korunması, yaban hayatı ticaretinin takibi, biyokaçakçılığın engellenmesi, yerli ırkların ve gen kaynaklarının korunması çalışma amaçları arasındadır (URL-9). Bu derneğe ait akademik dergi bulunmakta ve böylelikle biyokaçakçılıkla ilgili akademik çalışmalar teşvik edilmektedir.

4. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Çevreci sivil toplum örgütleri, belirli bir çevresel olayda baskı unsurlarından biri olmak üzere gönüllü kişilerin, grupların oluşturduğu topluluklardır. Çevre örgütleri ve topluluklar, çevresel eylemlerini yerel boyuttan ulusal ve uluslararası alana taşıyarak politika yapıcılarını etkilemekte ve devletler üzerinde etkili birer baskı aracı olmuşlardır. 1980’li yıllardan sonra yeni toplumsal hareketin gelişmesi ile çevre sorunları toplumsal ve ekonomik unsurlarla birleşmiş ve daha fazla kitleyi ilgilendiren bir sorun olarak çevreci sivil toplum örgütleri yaygınlaşmıştır. Bu tür örgütlenmeler hukuki düzenlemelerle katılım araçları içerisinde yeri ve konumu belirtilmiş, çevresel yönetim mekanizması unsurlarından biri olarak kabul edilmişlerdir. Dünya’da yaşanan çevresel felaketlerin ve uluslararası çevresel örgütlenmelerin yaygınlaşması ile Türkiye’de de 1980’lerden sonra kalıcı ve etkili çevresel örgütlenmeler kurulmuştur. Bu yıllardan sonra çevre örgütleri, çevre koruma, nesli tehlike altındaki türler, yeşil alanlar, biyoçeşitliliğin ve ülkenin doğal kaynaklarının korunmasına yönelik yeni çevresel alanlara ilginin arttığı da görülmektedir. Ancak sivil toplumun örgütlerinin de biyokorsanlıkla mücadeleyi sadece tür kaçırma faaliyeti olarak sınırlandırmamalıdır. Türkiye’de bu mücadele politikaları, çevresel adalet ilkesi çerçevesinde ekonomik, kültürel, ekolojik minvalde daha bütünlükçü yaklaşılması gerekmektedir. Türkiye’de çevre örgütlerinin her geçen gün artmasıyla birlikte aynı doğrultuda toplumsal farkındalığın ve çevre eğitimine olan ilginin de artması beklenmektedir. 1982 Anayasasına göre, çevreci sivil toplum örgütleri dernekler ve vakıflar şeklinde ağırlıklı olarak örgütlenmişlerdir. Tabi ki bu tür yapısal örgütlenmeler dışında bireysel inisiyatifler ile kurulan platform

ve topluluklar da çevresel eylemlere katılmaktadırlar. Çevreci sivil toplum örgütlerinin gelişmesi, devlet yönetimin yapısına ve katılım araçlarına bağlı geliştiği de görülmektedir. Türkiye’de çevresel olaylarda, farklı sosyokültürel yapıda kişilerin veya çevre örgütlerinin işbirliği ve dayanışması ile bir araya gelmektedirler. Ancak Türkiye’de veya başka ülkelerde, çevre olaylarında çevreci örgütlerinin en ağır şekilde karşı karşıya kaldığı eleştiri, yurt dışı bağlantılara dayalı olarak ülkenin gelişimine ve ekonomisine karşı bir hareket niteliğinde algılanmalarıdır. Bu anlayış kapsamında çevreci sivil toplum örgütleri, çevresel eylem ve protestoları gerçekleştirdiği iddiası ile hedef gösterilebilmektedir. Dolayısıyla kamu yönetiminin çevresel olaylarda ve davalarda tutum ve davranışı, bu tür süreçlere etki eden önemli sonuçlardan birini oluşturmaktadır.

Etik Beyan

“Türkiye’de Çevreci Sivil Toplum Örgütleri Üzerine Bir Değerlendirme” başlıklı çalışmasının yazılması ve yayınlanması süreçlerinde Araştırma ve Yayın Etiği kurallarına riayet edilmiş ve çalışma için elde edilen verilerde herhangi bir tahrifat yapılmamıştır. Çalışma için etik kurul izni gerekmemektedir.

Katkı Oranı Beyanı

Çalışmadaki yazarların tümü çalışmanın yazılmasından taslağın oluşturulmasına kadar tüm süreçlere katkı yapmış ve nihai halini okuyarak onaylamıştır.

Çatışma Beyanı

Yapılan bu çalışma gerek bireysel gerekse kurumsal/örgütsel herhangi bir çıkar çatışmasına yol açmamıştır.

KAYNAKÇA

- Ahmet A. (2010). İkinci Yeşil Devrim GDO’lar ve Sonrası Tufan. *Görünmez Elin Ekolojisi İçinde*, (Haz. Ekoloji Kolektifi), Ankara: Türk Mühendisler ve Mimar Odaları Birliği.
- Aksu, C. (2022). Ekoloji Hareketi için Yenilenme İhtiyacı, <https://polenekoloji.org/ekoloji-hareketi-icin-yenilenme-ihtiyaci/>, (13.06.2023).
- Altar, O. ve Füsün T. (2023). Sosyal Medyada Etkileşim: Çevreci Sivil Toplum Kuruluşları Üzerine Bir İnceleme, *İstanbul Ares Üniversitesi İletişim Çalışmaları Dergisi*, 2023 (11), 1-31.
- Armstrong, K. (2019). Çevreciliğin Sosyal Dinamikleri, <https://www.psychologicalscience.org/observer/the-social-dynamics-of-environmentalism>, (21.09.2023).
- Aygün, B. ve Bilge K. Ş. (2007). Türkiye’de Çevreye Doğrudan Odaklı Çevreci Hareketler ve Çevresel Yaklaşımları Üzerine Bir Deneme, *International Congress of Asian and North African Studies*, (2007), 139-162.
- Betsill, M. ve Elisabeth C. (2001). NGO Influence in International Environmental Negotiations: A Framework for Analysis, *Global Environmental Politics*, 2001 (1), 65-85.
- Bozkır, Ö. (2018). Çevreci Anlayışın Siyasallaşması: Yeşil Siyaset ve Türkiye, *Uluslararası Batı Karadeniz Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 2008(1), 56-69.
- Çımrın, F. K. (2015). Bergama Köylü Hareketinin Dünü ve Bugünü, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, (2015)53, 310-317.

- Güler, E. (2023). Türkiye’de Çevreci Sivil Toplum Örgütleri Üzerine Bir Değerlendirme. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 25(45), 1143-1159.
- Çörtoğlu, F. (2007). Bergama Çevre Hareketi’nin Türkiye’deki Çevre Yönetimi Açısından Önemi, Ed. Ayşegül Mengi, *Çevre ve Politika Başka Bir Dünya Özlemi* içinde (ss. 109-121), Ankara: İmge Kitabevi.
- Dayı, T. (2008). *Sivil Toplum Kuruluşları ve Çevrecilik: Tema Vakfı Örneği. (Yükseklisans Tezi)*. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Duru, B. (1995). *Çevre Bilincinin Gelişim Sürecinde Türkiye’de Gönüllü Çevre Kuruluşları. (Yükseklisans Tezi)*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Eralp, K. (2016). Genetik Kaynaklar&Geleneksel Bilgi. <https://www.wipo.int/edocs/mdocs/tk/en/wipo iptk ank 16/wipo iptk ank 16 presentation eralp.pdf>, (20.09.2023).
- Erim, A. (2002). Dünyada ve Türkiye’de Çevre Hareketlerinin Gelişimi ve Etkileri ve Sonuçları. Tekeli, İ. (Ed.). *Türkiye İçin Sürdürülebilir Kalkınma Öncelikleri–Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi (Johannesburg) İçin TÜBA’nın Görüşü* içinde (ss. 9-19). Ankara: TÜBİTAK Matbaası.
- Eryılmaz, Ç. (2018). Türkiye’de Çevreci Örgütlerin Dönüşümü: Merkezi Profesyonel Lobici Örgütler ve Yerelde Gönüllü Protestocular, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 2018(1), 49-76.
- Esengün, K. Sayılı, M. Akca, H. (2006). Perception of Environmental Issues in a Turkish Province, *Polish Journal of Environmental Studies*, (2006)/4, 635- 642.
- Göktolga, O. (2013). Yeni Siyaset ve Ekolojik Hareketler. *Birey ve Toplum*, 2013(5), 127- 136.
- Görmez, K. (2018). *Çevre Sorunları*. 4. Bs. Ankara: Nobel Yayınları.
- Gray, R. Bebbington, J. ve Collison, D. (2006), NGOs, Civil Society and Accountability: Making the People Accountable to Capital, *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, 2006(3), 319-348.
- Güler, E. (2022). *Çevre Politikası ve Yönetimi Bakımından Türkiye’de Biyokorsanlık Sorunu. (Doktora Tezi)*. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Samsun.
- Güler, E. ve Mutlu, A. (2022), Biyokorsanlık Sorunu ve Türkiye’de Biyokorsanlığa Yönelik Politikalar, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, Özel Sayı, 271-300.
- Gürcüoğlu, S. (2013). Türkiye’de Çevre Eğitiminde Kamu Örgütleri, Sivil Toplum Örgütleri ve Medyanın Rolü, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2013/3, 154-170.
- Heywood, A. (2012). *Siyaset*. Ankara: Liberte Yayınları.
- Işık, G. (2014). *1990’lardan Günümüze Türkiye’de Çevre Hareketleri: Greenpeace Örneği. (Yükseklisans Tezi)*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kapıkıran, Y. (2010). *Türkiye’de Çevre Sorunları Bağlamında Sivil Toplum Örgütlerinin İşlevsellikleri. (Yükseklisans Tezi)*. Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Keleş, R, vd., (2009). *Çevre Politikası*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Kılıç, S. (2013). *Çevre Etiği*. Ankara: Orion Kitabevi.
- Koyuncu, A. D. ve Salih Ç. (2022), Türkiye’de Çevre Hareketlerinin Tarihsel Gelişimi, *Sosyal ve Beşeri Bilimlerde Teori ve Araştırmaları* içinde (ss. 47-70), Ankara: Serüven Yayınevi.

- Güler, E. (2023). Türkiye’de Çevreci Sivil Toplum Örgütleri Üzerine Bir Değerlendirme. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 25(45), 1143-1159.
- Mazlum, C. S. (2007). Yerel Politikadan Yeryüzü Politikasına: Küresel Çevre Yönetiminde Çevre Örgütleri. *Sivil Toplum Dergisi*, 2007(20), 91-108.
- Önder, T. (2003). *Ekoloji, Toplum ve Siyaset*. Ankara: Odak Yayın Evi.
- Özdemir, S. (2004). Kar Gütmeyen Kuruluşlar ve Sosyal Refah’ın Sağlanmasında Artan Rolü. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 2004(48), 129-161.
- Öztürk, Ö. (2017). Çevrecilik Söylemleri ve Türkiye’de Çevre Hareketlerinin Seyri, *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 2017(2), 441-456.
- Paker, H. (2012). Çevre Rejimleri ve Türkiye’de Sivil Toplum Örgütlerinin Rolü: Akadeniz’de Sürdürülebilirlik, *Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 2012(1), 151-175.
- Sivil Toplumun On Yılı 2010-2020 (2021). İlke İlim Kültür Eğitim Vakfı Raporu. https://ilke.org.tr/images/air/sivil_toplumun_on_yili/yillik/2010/alan_izleme_raporlari_sivil_toplum_2010_2020_online.pdf, (20.09.2023).
- Şahin, S. Z. (2013). Kentli Ve Mekânsal Bir Protesto Hareketi: Taksim Gezi Parkı Olayları, *Yerel Politikalar Dergisi*, 2013(4), 71-81.
- Toprak, Z. (1998). *Çevre Yönetimi ve Politikası*. İzmir.
- Turgut, Y. (2017). *Çevre Politikası ve Hukuku.*, 3. Bs. Ankara: İmaj Yayınevi.
- URL-1, “Greenpeace”, <https://www.greenpeace.org/turkey/hakkimizda/>, (20.09.2023).
- URL-2, “Biopiracy”, <http://www.etcgroup.org/content/biopiracy>, (10.02.2023).
- URL-3, “Akbelen Ormanı’nın Korunması İçin Sivil Toplum Kuruluşlarından Ortak Çağrı”, <https://www.tema.org.tr/basin-odasi/bizden-haberler/akbelen-ormaninin-korunmasi-icin-sivil-toplum-kuruluslarindan-ortak-cagiri>, (20.09.2023).
- URL-4, https://www.zmo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=21890&tipi=2&sube=0, (06.06.2022).
- URL-5, <https://rip.tarimorman.gov.tr/>, (06.11.2023).
- URL-6, https://insamer.com/tr/biyokacakcilik-ve-turkiye_2972.html, (06.06.2023).
- URL-7, <https://www.antok.org.tr/tr/about.html>, (05.06.2023).
- URL-8, Ülkemizin En Büyük Biyokaçakçılık Operasyonuna ANTOK Desteği, https://www.antok.org.tr/tr/etkinlik/ulkemizin-en-buyuk-biyokacakcilik_operasyonuna-antok-destegi-13.html, (20.09.2023).
- URL-9, <https://dosder.org.tr/>, (06.11.2023).
- Uslu, İ. (1999), *Bir Sosyal Siyaset Vasıtası Olarak Kâr Gütmeyen Kuruluşlar: ABD Örneği. (Doktora Tezi)*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yıldırım, K. (2021). Tarihsel Süreç İçerisinde Çevre Hareketlerinde Ortaya Çıkan Farklılıklar Üzerine Bir İnceleme, *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 2021(16), 360-382.
- Yıldırım, K. ve Yunus Emre A. (2018). The Role of Non-Governmental Organizations in Environmental Governance in Turkey, *Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2018(2), 409-431.

Extended Abstract

An Evaluation on Environmental Non-Governmental Organizations in Türkiye

Non-governmental and voluntary organizations refer to a structure or organization created by volunteer individuals who come together for a specific non-profit goal. In Turkish literature, different names such as foundation, union, association, chamber, club, cooperative, platform are used to indicate non-governmental organizations. Environmental movements can be described as environmental volunteers who provide necessary warnings to society about increasing environmental problems. For many years, environmental movements and environmental groups have not been able to reach a common consensus on how the environment should be protected. The most important problem is which method will best protect the environment. Environmental movements do not have material interests, which distinguishes them from other social movements. Environmental movements describe the last link with their organization based on volunteering, as a step in the emergence of social movements and organizations. In this study, the concepts of environmental organizations, non-governmental and voluntary organizations, non-governmental and environmental organizations and generally used environmental non-governmental organizations are used in a complementary sense.

In the study, voluntary organizations, environmental non-governmental organizations, associations and foundations are limited. Therefore, organizations at the level of the Ministry of Environment and related organizations or political parties representing environmentalists, as a sub-organization of public administration, are excluded from the scope. In the study, in order to avoid conceptual confusion, the concepts of civil society and voluntary organizations (environmental non-governmental organizations), associations and foundations are used interchangeably and in a complementary manner. This study first explains the concept of environmental civil society and then focuses on the functions and organizational dimension of such organizations. Secondly, it touches on the structural situation of environmental non-governmental organizations in Turkey and classifies the development of such organizations by dividing them into historical periods. Finally, the characteristics of environmental non-governmental organizations in Turkey, their activities on environmental issues and organizations against current environmental problems are examined.

Environmental non-governmental organizations are communities formed by volunteer individuals and groups that act as one of the pressure elements in a certain environmental event. Environmental organizations and communities influence policy makers by carrying their environmental actions from local to national and international levels and have become effective pressure tools on states. With the development of the new social movement after the 1980s, environmental problems combined with social and economic elements and environmental non-governmental organizations became widespread as a problem that concerns more masses. Such organizations have their place and position within the participation tools through legal regulations and have been accepted as one of the elements of the environmental governance mechanism. With the environmental disasters in the world and the spread of international environmental organizations, permanent and effective environmental organizations were established in Türkiye after the 1980s. After these years, it has been observed that environmental organizations have increased interest in new environmental areas such as environmental protection, endangered species, green areas, biodiversity and the protection of the country's natural resources. However, civil society organizations should not limit the fight against biopiracy as just species smuggling. In Türkiye, these struggle policies need to be approached more holistically in economic, cultural and ecological terms within the framework of the principle of environmental justice. As the number of environmental organizations increases day by day in Türkiye, social awareness and interest in environmental education are expected to increase accordingly. According to the 1982 Constitution, environmental non-governmental organizations are mainly organized as associations and foundations. Of course, apart from such structural organizations, platforms and communities established with individual initiatives also participate in environmental actions. It is also seen that the development of environmental non-governmental organizations depends on the structure of the state administration and participation tools. In environmental events in Turkey, people from different socio-cultural structures or environmental organizations come together with cooperation and solidarity. However, the most severe criticism faced by environmental organizations in environmental events in Turkey or other countries is that they are perceived as a movement against the country's development and economy based on foreign connections. Within the scope of this understanding, environmental non-governmental organizations can be targeted for allegedly carrying out environmental actions and protests. Therefore, the attitude and behavior of public administration in environmental events and cases constitute one of the important results affecting such processes.